

תצוה ב

א. „ונועדתי שמה לבני ישראל“, ופרשׁי „ונועדתי שמה – אתועד עמם בדיבור, כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם“.

ויש להבין: תוכן ענין זה כבר נאמר בפסוק שלפניו, „אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם“, ופרשׁי „כשאקבע מועד לדבר אליך, שם אקבענו לבא“, ועד״ז נאמר לעיל בפ׳ תרומה: „ונועדתי לך שם ודברתי אתך גו״ ופרשׁי „כש-אקבע מועד לך לדבר עמך, אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך“ – ומהי כוונת רשׁי במשל נוסף זה ד״מלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם“ וכן למה מביאו רק כאן בפסוק „ונועדתי שמה לבני ישראל“?

הרא״ם מפרש, דקשה לי לרשׁי מדוע לא נזכר כאן (אחרי „ונועדתי שמה“) ענין של „דיבור“ (כמו בפ׳ תרומה וכן כאן בפסוק הקודם, שמפורש „ודבר-תי אתך“, לדבר אליך) – לכן „הוצרך לפרש אתועד עמהם בדיבור שפירושו כאילו אמר ונועדתי שמה ודברתי“, ופרשׁי „מפני שקשה . . לומר שהוא מקרא קצר וחסר ממנו הדיבור הוכרח לפרש כמלך הקובע כו׳ שפירושו שמפני שמנהג ה-מלך לקבוע מקום לדיבור אמר ונועדתי במקום ודברתי“.

ולכאורה זהו פירוש דחוק, כי (נוסף לזה שמצינו פעמים רבות בפרשׁי שה-

כתוב הוא „מקרא קצר“, הרי בנדוד״ד) כיון שבפסוק הקודם מפורש „אשר אועד גו׳ לדבר אליך“, אין צורך לחזור על זה עוד הפעם בכתוב הסמוך.⁵

וגם תוכן הפירוש דחוק, כי קשה לו-מר שאין הכתוב צריך לפרט שהונועד-תי של הקב״ה הוא בשביל „דיבור“, מפני שכן הוא מנהגו של מלך בשר ודם, שׁקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם – שהרי אדרבא רג״ל בחז״ל שׁ-מפרשים בנוגע להקב״ה „מה מלך ב״ד“ או כו״ב.

בגור ארי׳ כתב, שהטעם שמביא רשׁי המשל, הוא „מפני שקשה למה כתב סתם ונועדתי שמה לבני ישראל ולא כתב ונועדתי לדבר שמה אליך, ועוד הרי כבר כתיב אשר אועד לכם שמה“, ועד״ז „תירץ כמלך הקובע מקום וכו׳ כלומר שלא בא הכתוב לומר רק כי מקום זה יהי מקום קבוע לדבר עמהם כמלך הקובע מקום לעבדים לדבר עמהם לכך כתב עוד ונועדתי לבני ישראל כלומר שזה המקום הוא מקום הקבוע לדבר אתם ולא הוצרך לפרש ג״כ למה הוא מתוועד אתם שכבר הזכיר זה . . ולא בא הכתוב הזה רק לומר שזה המקום הועד בקביעות שדבר זה לא הזכיר ה-כתוב שיהי שם הדיבור בקביעות“.

ודבריו צ״ע, שהרי זה שׁמקום זה יהי מקום קבוע לדבר עמהם כבר מפורש בכתוב (ופרשׁי) שלפנ״ז (שם אקבענו לבא) וכן לעיל בפ׳ תרומה („אותו מקום אקבע . . לדבר אליך“), כנ״ל.

(1) פרשתנו כט, מג.

(2) כט, מב.

(3) כה, כב.

(4) החל מפרשׁי בראשית א, א ד״ה בראשית

[משא"כ בפ' תרומה שמפורש, ונועד-
 תי לך, עכצ"ל שזהו ענין השייך רק ל-
 משה, ולכן פרש"י, כשאקבע מועד לך
 לדבר עמך: וגם בפרשתנו שנאמר
 „אשר אועד לכם שמה (לדבר אליך
 שם)“, ומ"מ פרש"י (כנ"ל) „כשאקבע
 מועד לדבר אליך שם כו" (ולא פי' ש-
 „אועד לכם" הו"ע בפ"ע, וקאי על
 השראת השכינה במשכן לבני) – מובן
 הטעם, כיון שנאמר „לדבר אליך“ (ולא
 „ודברתי אליך“), שמשמעו, שזוהי מטרת
 ה„אועד לכם“.]

וזוהו ששולל רש"י בפירושו וכותב
 „אתועד עמם בדיבור“, שגם כאן הכוונה
 לקביעת מקום בשביל דיבורי (ולא
 השראת השכינה במשכן, שהיתה (לא
 בזמן מועד, אלא) בתמידות).

ולתרץ איך אפשר לומר ש„ונועדתי
 שמה לבני ישראל“ פירושו „אתועד עמם
 בדיבור“, כשלא מצינו אף פעם שהקב"ה
 ידבר לבני ישראל ממקום זה – ע"ז
 מביא רש"י משל „כמלך הקובע מקום
 מועד לדבר עם עבדיו שם“:

כשם שמלך הרוצה למסור דבר מה
 לעבדיו, אין הכרח שהמלך עצמו ידבר
 אליהם בכל פעם, אלא המלך עצמו
 מדבר אל שריו ומשרתיו, והם מוסרים
 את דברי המלך – כן הוא בנמשל, שה-
 פירוש ב„ונועדתי שמה לבני ישראל“
 הוא, שהקב"ה קובע מקום לדבר עם בני
 ישראל כמו מלך המדבר עם עבדיו,
 שהדיבור מגיע אליהם (לפעמים) באמ-
 צעות שר כו', וכן מגיע דיבור ה' לבני
 ישראל על ידי משה רבינו.

ויש לומר, שכן ה"י בפשטות, דכאשר
 רצה השם למסור ציווי לבני, נקהלו

ואולי כוונתו (כפי שמשמע מסיום
 דבריו), שהחידוש בכתוב זה הוא (לא
 קביעת מקום הדיבור, אלא) „שהי' שם
 הדיבור בקביעות“ (ולא רק עראית).

אבל קשה לפרש כן לשון רש"י, „כ-
 מלך הקובע מקום מועד לדבר עם
 עבדיו“, ואילו לפירושו, אין ההדגשה
 על קביעת המקום, אלא על קביעת הזמן,
 שהמלך מדבר עם עבדיו באופן קבוע.

ב. לכאורה אפשר לפרש כוונת רש"י
 בפשטות:

עיקר הקושי בכתוב שאותו בא רש"י
 לתרץ הוא מ"ש „ונועדתי שמה לבני
 ישראל“, שזוהי מוכח שהכוונה לענין
 השייך (לא רק למשה בלבד, אלא) לכל
 ישראל.

ועפ"י צריך לומר, לכאורה, שאין ה-
 כוונה ב„ונועדתי“ כאן ל„אתועד עמם ב-
 דיבור“ (שזה אינו אלא למשה), אלא הוא
 בתוכן „ונועדו אליך“, להתוועד ול-
 הקהל יחד, דקאי על השראת השכינה
 במשכן, שהיא לכל ישראל (וכמ"ש
 אח"כ⁶ „ושכנתי בתוך בני“ . . לשכני ב-
 תוכם“).

(6) בגי'א שם תי' רק למה לא נאמר „לדבר
 אליך“, כי „לא הוצרך לפרש . . למה הוא מתוועד
 אתם שכבר הזכיר זה. אבל לא תירץ למה נאמר
 „לבני ישראל“ ולא „אליך“.

(7) בהעלותי י. ג"ד. – וראה לקמן סעיף ה.
 (8) בס' זכרון על פרש"י תרומה שם כ', שכל
 אועד ונועדתי הכתוב גבי שכינה היא מלשון והיו
 לאותות ולמועדים (בראשית א. יד) . . ולא מלשון
 קבוצ או ביאה למקום ההוא כמו ונועדו אליך . .
 דלאו אורח ארעא לפרש הכי גבי שכינה. וצ"ע
 לכאורה, מאי שנא מ„וירד ה' על ה"ס“, ועוד כיו"ב.
 – וראה הערה 23.

(9) ע"ד פי' האברבנאל, צרור המור ועוד כאן.
 וראה רמב"ן וספורנו תרומה שם.

(10) כט, מה"מ. וכן לעיל בפ' תרומה (כה, ח)
 „ושכנתי בתוכם“. ועוד.

משה (אליך) נק' „אועד לכס" (לבני"), ועכצ"ל שזהו מפני שהדיבורים למשה הם בשביל¹⁴ ישראל. וא"כ הו"ל לרש"י להביא המשל שם¹⁵.

ד. ולכן נראה לפרש דברי רש"י ב"אופן אחר, ובהקדים:

הכתובים ד „אשר אועד גו' ונועדתי גו'" באים בהמשך למ"ש „עולת תמיד לדורותיכם פתח אוהל מועד לפני ה' – אשר אועד וגו'", ובפשטות, זהו פירושו של „אוהל מועד"¹⁶, שנקרא כן מפני ש-שם „אועד לכם גו' לדבר אליך גו' ונודתי שמה לבני ישראל".

ועפ"י יש לומר, ששני הכתובים – (א) „אשר אועד לכם גו' לדבר אליך" (ב) „ונועדתי שמה לבני ישראל" – הם שני ענינים שונים ב „אוהל מועד".

והביאור בזה:

לקמן בפ' תשא נתבאר¹⁷, שאחרי חטא העגל לקח משה את אוהלו מחוץ למחנה „וקרא לו אוהל מועד והי' כל מבקש ה' יצא אל אוהל מועד גו'", ובפרש"י שם „וקרא לו, והי' קורא לו אוהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה", ואח"כ נאמר¹⁸ „והי' כבוא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה", היינו, שאהלו של משה (שקרא לו „אוהל מו-

בני" אל פתח אוהל מועד ומשה שמע דברי ה' בתוך האהל ומסרם לבני").

[ועפ"י יובן גם ההמשך בפסוקים ה' באים – „וקדשתי את אוהל מועד גו' ואת אהרן גו' אקדש לכהן לי. ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלקים": בתחילה מבאר הכתוב בנוגע למשה, שאף שדברי ה' הם רק למשה, מ"מ, הי' כמלך המדבר עם עבדיו, שהדיבורים מכוונים לכל ישראל, ובמילא חל ע"ז מ"ש „ונועדתי שמה לבני ישראל", ובהמשך לזה אומר, שכן הוא בנוגע לכללות המשכן, שאף שהשירות במשכן שייכת לבני אהרן הכהנים המשרתים במשכן, מ"מ, השראת השכינה שבמשכן היא (לא רק לאהרן ובניו, אלא) „בתוך בני ישראל".]

ג. אבל פירוש זה אינו מתיישב בלשון רש"י, כי:

(א) אם כוונת פרש"י זה הוא לתרץ הלשון „ונועדתי שמה" לבני ישראל, הי' צריך להעתיק תיבות אלו בהד"ה?

(ב) באם עיקר חידושו של רש"י הוא, שכוונת ד „ונועדתי" היא בשביל דיבור, אף שנאמר „לבני ישראל" – הו"ל לרש"י לקצר בתחילת פירושו ולכתוב „ונועדתי שמה – בדבור", ולמה מקדים „אתועד עמם", שלכאורה אינו אלא הכפלת לשון הכתוב עצמו?

(ג) למה כ' רש"י „בדיבור" ולא „ל" דבר" (כלשון הכתוב „לדבר אליך")?

(ד) ועיקר: שאלה זו כבר מתעוררת בפסוק הקודם, „אשר אועד לכם . . ל" דבר אליך", שזמה מוכח שהדיבור ל-

(14) ע"ד רש"י שמות ד, טז. ועד"ו רש"י ח"ש (כד, ז), ויצא (כה, טו). – ולהעיר מפרש"י דברים ב, טז.

(15) וגם: מהו ההכרח בפשט"ש „ונועדתי" פירושו „אתועד עמם בדיבור" ולא שקאי על השראת השכינה (כנ"ל)? ובפרט שגם „אתועד עמם בדיבור" כבר נרמז בכתוב הקודם „אשר אועד לכם . . לדבר אליך" (כפנים).

(16) כמ"ש בראשית כא.

(17) לג, ז.

(18) לג, ט.

(12) להעיר מר"פ שמיני (ט, א"ו. שם, כג). ועוד.

וראה לקמן סו"ד.

(13) כט, מד"ה.

הוא לשון הזמנה, והיינו שהוא מיועד ומיוחד²⁴ לענין מסויים:

אבל בפסוק דידן הכוונה היא לענין שני: „ונועדתי לשון „אתו עד עמם“ מלשון „בית ועד“²⁵ (ובלשון הכתוב הנל „ונועדו אליך כל העדה“)²⁶. ומובן בפשט טות הטעם שנאמר „לכני ישראל“, כי ה- כוונה היא למקום הקהלת העדה.

[ונמצא, שב„אוהל מועד“ – שני פירו- שים: (א) „אשר אועד גו' לדבר אליך“ – מקום קבוע ומזומן לדיבור ה' אל משה. (ב) „ונועדתי שמה לבני“ – „בית ועד“ של בני ישראל].

והטעם שרשי מוסיף „(אתו עד עמם) בדיבור“ – כי בפסוק נאמר „ונועדתי שמה“, היינו שאין זה רק „בית ועד“ של ישראל בינם לבין עצמם²⁷, אלא המקום שהקב"ה „מתועד“ עם ישראל²⁸, ולכן, צריך רשי לפרש במה הוא ה„קשר“ בין הקב"ה וישראל במקום זה, ולכן אומר „בדיבור“.

ועפ"י מתורג"כ כ דיוק לשון רשי „בדיבור“ (ולא נקט כלשון הכתוב ש- לפני „לדבר“): „התועדות“ זו שבין הקב"ה וישראל בדיבור, אינה רק בזה

עד“ ה' המקום ששם דבר אתו השם, ונמצא, שבאהלו של משה היו שני עני- נים: (א) „בית ועד למבקשי תורה“, (ב) המקום שבו דבר ה' אל משה.

והנה סדר זה שבאהלו של משה לא נהג אלא עד שהוקם המשכן, כפרש"י שם²⁹, „והדבר הזה נהג משה מיום ה- כפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר . . . משהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאוהל מועד“, ז.א. שלאחר הקמת המשכן עברו שני ענינים אלה שבאהלו של משה ל- משכן.

וכמו שמצינו, שנוסף לזה שהמשכן ה' המקום שבו דבר ה' אל משה, ה' המשכן „בית ועד“ לישראל, מקום הקה- לם של ישראל, כמפורש בכתוב³⁰, „ל- מקרא העדה גו' ונועדו אליך כל העדה אל פתח אוהל מועד“, וכן מצינו בבנות צלפחד שעמדו „לפני משה גו' וכל העדה פתח אוהל מועד“³¹ (ובפרש"י שם „בבית המדרש היו כו“³²).

ה. ויש לומר, שזוהי כוונת רשי כאן במ"ש „ונועדתי שמה – אתו עד עמם“:

פירושה של תיבת „אועד“ שבכתוב הקודם „אשר אועד לכם גו' לדבר אליך“ הוא קביעות מקום, כלשון רשי „כשאקבע מועד כו' שם אקבענו לבא“ (וכן „ונועדתי“ דלעיל פ' תרומה, שפ- רשי „כשאקבע מועד כו' אותו מקום אקבע למועד“)³³, וכתרגום אונקלוס ש-

(19) לג, יא.

(20) בהעלותך י, ב-ג. וראה שם, ד.

(21) פינחס כו, ב.

(22) וראה בארוכה לקו"ש חכ"ג ע' 184 ואילך.

(23) אבל להעיר שרשי מדייק „אקבענו לבא“,

וכן בפ' תרומה, „אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך“, ומשמע קצת שגם שם כוונת רשי לפרש „אועד“ (וכן „ונועדתי“) מלשון „ביאה למקום ההוא“ (ראה הערה 8). ואכ"מ.

(24) ע"ד משפטים (כא, ח"ט) „יעדה . . . ייעדנה“.

(25) ובשם אפרים על פרש"י כאן מגי' המשך לשון רשי „מקום מועד“ – שצ"ל „מקום וועד“, „וכן בלשון המשנה . . . למקום הוועד וז"ש כאן אתו עד עמם“.

(26) ולכן העתיק רשי בהד"ה רק תיבות אלו, כי עיקר כוונת רשי לפרש החידוש (והשינוי) ב- „ונועדתי שמה“ לגבי „אשר אועד לכם“ שלפניו.

(27) כמו „למקרא העדה“ שבפ' בהעלותך שם, שזוהי „כשתרצה (משה) לדבר עם הסנהדרין ושאר העם“ (רשי שם).

(28) וראה גם ל' הגר"א כאן.

הרי הוא גם מקום ששם נתאספו ישראל להתפלל אל ה', "והתפללו והתחננו אליך בבית הזה"³³ [ויש לומר שזה מובן גם מפרש"י לעיל עה"פ³⁴], וזה שער השמים" – "מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה"³⁵]

וכיון שגם המשכן נקרא "מקדש", "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"³⁵, מובן, שלפני בנין בית המקדש הי' המשכן "מקום תפלה"³⁶.

ויהי רצון, שכן תהי' לנו, שעל ידי ה' עסק ב"צורת הבית"³⁷. . . ומוציאו ומוציאו, נזכה לבנין בית המקדש (השלישי)³⁸, שאז יתגלה גם המשכן (וכל כליו) שעשה משה³⁹, ונועדתי שמה לבני ישראל, במהרה בימינו ממש.

(משיחת ש"פ תצוה תש"מ)

שבמקום זה מדבר הקב"ה לישראל (ב') אמצעות משה, כנ"ל, אלא גם להיפך, דכאשר בני צריכים לבקש איזה דבר מאת הקב"ה, מתכנסים ל"בית ועד" זה להתפלל²⁹ אליו ית'.

[ומדויק בלשון רש"י במשל ה"מלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם" – דלכאורה הול"ל "אל עבדיו" (ע"ד לשון הכתוב הקודם "לדבר אליך" (לא "עמך" או "אתך"), אף ששם קאי על משה) – אלא שכוונת רש"י בזה לדיוק, שאין ההדגשה בזה שזהו המקום שהמלך מדבר אל עבדיו, אלא שזהו המקום ה' קבוע ששם "מתדבר" המלך עם³⁰ עבדיו (כולל ג"כ, שהעבדים מדברים שם עם המלך)].

ואין להקשות, איפה מצינו (בפשוטו של מקרא) שבני התפללו בפתח אהל מועד – כי זהו דבר המובן מאליו (ואין רש"י צריך לפרשו) דכשיש צורך להתפלל עושים זה במקום של הקהלה (כבית הכנסת), ובמדבר הרי זה הי' אצל פתח אהל מועד, מקום "מקרא העדה".

ובפרט שמצינו כן בפירוש בנוגע ל- בית המקדש, שנקרא³¹ "ביתי בית תפלה", שנוסף על זה שביהמ"ק הוא מקום השראת השכינה ושם הקריבו קרבנות³²,

(29) וראה גם הראב"ע בפי' הקצר כאן "ונועדתי שמה – הנה רמז למקום תפלה".

(30) ראה מלבי"ם באילת השחר אות שלט.

(31) ישע"י נו, ז.

(32) ראה רש"י וירא כב, יד.

(33) מ"א ח, לג (ועד"ו דה"ב ו, כד). ע"ש כל הקאפיטל.

(34) ויצא כה, יז.

(35) תרומה כה, ח.

(36) וראה לקמן שמיני (ט, כד) "וירא כל העם ויראנו" (ובפרש"י "כתרגומי", ובת"א – "ושבחו", והרי עמדו אז "פתח אהל מועד" (שם, ה). – ולהעיר מתפלת חנה (ש"א א, י וברלב"ג שם).

(37) יחזקאל מג, יא – מהפטרת פרשתנו.

(38) נוסף לזה שאז הקב"ה "מעלה עליהם כאילו הם עוסקים בבנין הבית" (תנחומא צו יד, ועוד, שעיי' נחשב כאילו אין "בנין ביחי בטל" (תנחומא שם. נת' בלקיש ח"ח ע' 414 ואילך) – הרי זה מקרב בנין ביהמ"ק כפשוטו ממש (לא רק "באילרי").

(39) ראה סוטה ט, סע"א. ועוד. וראה שיחת ש"פ

צו תש"מ.

פורים

נוגע לאלה של שושן עצמה מודים שהם ראויים לכלי"ם.⁵

גם יש לדייק בלשון הגמרא, "שנהנו מסעודתו של אותו רשע", דמשמע שהחטא אינה האכילה אלא ההנאה מסעודת אחשורוש.

גם לכאורה דוחק (קצת) לפרש ה"כוונה לאכילת מאכלות אסורות – דהרי אמחז"ל שהמשתה ה' "כרצון איש ו' איש" – כרצון מרדכי והמן, וכן מפורש במדרש "ע"פ", "והשתי' כדת אין אונס" – "אין אונס ביין נסך", הרי שבהסעודה היו (גם) מאכלים כשרים: ואם כוונת הגמ' היא שבכ"ז אכלו בני מאכלות אסורות, לא ה"ל לסתום אלא לפרש].

ב. יש מפרשים⁶, דמכיון שמששתה זה עשה אחשורוש על ביטול בנין המקדש

א. איתא במס' מגילה: שאלו תלמידי דיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כלי' . . מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע . . א"כ שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו . . מפני שהשתחוו לצלם.

והנה החטא שבהנאה, מסעודתו של אותו רשע בפשטות הוא אכילת מאכלות אסורות, וכדאיתא במדרש: שבנ"י "באו . . בספק (בסכנה) . . על שאכלו מחבשיל הגוים". והתמי' מפורסמת: וכי אכילת מאכלות אסורות חמורה כ"כ ש' בגללה יתחייבו כלי' היל"ת!?

[ובגמ' הקשו על טעם זה רק למה יהרגו "שבכל העולם כולו", היינו שב-

(1) יב, א. וראה שהש"ר פ"ו, ח.

(2) שהש"ר שם. ועי' בתנחומא (באבער) ס"פ בהר: שכולם היו ראויין להריגה שאכלו מתבשילי עובדי כוכבים (ובתנחומא לפנינו שם: מתבשילי המלך).

(3) ראה מפרשי הע"י שם. מנות הלוי בהקדמה בארוכה. אלשיך על מג"א (א, ח). ובכ"כ ספרי דרוש.

(4) ולהעיר, שביל"ש אסתר (רמז אלף מח, מ' מדרש אבא גוריון (א, ה) – וג"כ בשם רשב"י (בעל המאמר בשהש"ר שם) – "שאכלו בשולי כותים" בעל כרחו". אלא שבגמ' דילן שנאמר ש'נהנו מסעודתו כו"מ מוכח שה' ברצונם [ורק על הטעם ד'השתחוו לצלם' אמרו ש'לא עשו אלא לפנים (מיראה רש"י)].

(5) וראה בכמה מפרשים (הרי"ף לע"י שם. מנות הלוי שם. וראה דש"י אסתר (ד, א) ובשפ"ח שם. ועוד) שגם למסקנא יש בידם מה שנהנו מסעודתו כו', ועי' נתגלגל עליהם גם חטאם הראשון ש'השתחוו לצלם (וראה לקמן הערה 48, השייכות דשני הענינים).

(6) באסת"ר (פ"ו, יח) איתא ג"כ "מפני שנהנו ישראל מסעודתו של אחשורוש". ואולי בזה הכוונה (כמפורש במדרש שם לפני' ש'אכלו ושמו ונש' תכרו ונתקלקלו (בזנות). משא"כ בגמ' דסתם, משמע שהחטא ה' בעצם ההנאה כו'. וראה תרגום לאסתר ד, א.

(7) מגילה שם בסוף העמוד.

(8) אסתר א, ח.

(9) אסת"ר פ"ב, יג.

(10) הרי"ף לע"י שם. וראה גם מנות הלוי שם.

(*) משא"כ בגמרא, אותו רשע, כנ"ל.

(*) שינוי מפני. בהקדמת וצ"ל גוים, כבדפוס ראשון דהיל"ש (שאלוניקי, רפ"ז), וכן בדפוס 999' תמ"ז. וכ"ה במדרש אבא גוריון שם. וראה לעיל סוף הערה 2.